

1. **วิเศษนบุพพบท** คือกัมมธารยสมาสที่มีบทขยายอยู่ข้างหน้า บทประธาน อยู่ข้างหลัง เช่น สุนทร วจน์ = สุนทรวจน์ (คำพุดดี) เป็นต้น
2. **วิเศษนุคตพบท** คือกัมมธารยสมาสที่มีบทขยายอยู่ข้างหลัง บทประธาน อยู่ข้างหน้า เช่น สตโต วิเสโส = สตตวิเสโส (สัตว์วิเศษ) เป็นต้น
3. **วิเศษโนภยพบท** คือสมาสที่มีบททั้งสองเป็นบทขยาย เวลาแปลต้องหาตัวประธานที่อื่นมาแปล เช่น นิลณ จ โลहितณ จ = นิลโลหิต (ปูปลูก) แปลว่า ดอกไม้สีเขียวและสีแดง เป็นต้น
4. **วิเศษโนปมพบท** คือกัมมธารยสมาสที่มีบทหนึ่งเป็นบทอุปมา บทอุปมาจะอยู่ข้างหลัง หรือข้างหน้าก็ได้ อีกบทหนึ่งเป็นบทประธาน เช่น จนุโท อิว มุขี = จนุทมุขี (หน้าเพียงดังพระจันทร์) นโร สีโห อิว = นรสีโห (คนเพียงดังสีหะ) ฯลฯ
5. **สัมภวณบุพพบท** คือกัมมธารยสมาสที่มีคำแปลว่า “ว่า” (อิตติ) และมักจะมีคำว่ามาน, สัญญา, วจนะ หรือ สมุมต เป็นบทหลัง เช่น ขตติโย (อห) อิตติมาโน = ขตติยมาโน (มานะว่าเราเป็นกษัตริย์) เป็นต้น
6. **อวธารณบุพพบท** คือกัมมธารยสมาสที่มีคำแปลว่า “คือ” (เอว) สมาสนี้มีบทนามทั้งสองบท จึงเป็นสมาสนาม เช่น พุทฺโธ เอว รตนํ = พุทฺธรตนํ (รตนะคือพระพุทธเจ้า) หรือ สทุธาธณํ (ทรัพย์คือศรัทธา) เป็นต้น

2. ทิคุสมาส

ทิคุสมาส คือสมาสที่มีสังขยา (คำบอกจำนวนนับ) อยู่ข้างหน้าตัวประธานอยู่ข้างหลัง เช่น เอก โภ ปุคฺคโล = เอกปุคฺคโล (บุคคลหนึ่ง ชื่อว่าเอกบุคคล)

ทิคุสมาสแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

1. **สมาหารทิคุ** ได้แก่ทิคุสมาสที่รวมบทนามศัพท์ในรูปวิเคราะห์ที่เป็นพหูวจนะ ทำให้เป็นเอกวจนะ วิภัติทิ 1 นปฺสกลิงค์ เช่น ตโย โลกา = ติโลกํ (โลก ท. 3 ชื่อว่าโลกทั้งหลาย 3) ปญจสีลานิ = ปญจสีลํ (ศีล ท. 5 ชื่อว่าศีล 5)
2. **อสมหารทิคุ** ได้แก่สมาสที่มีบทนามศัพท์ในรูปวิเคราะห์เป็นวจนะใด เพศใด ก็แล้วแต่ เวลาทำเป็นบทสมาส ให้คงไว้ตามเดิมไม่เปลี่ยนแปลง เช่น ตโย โลกา = ติโลกา (โลก ท. 3 ชื่อว่าโลก ท. 3) ปญจ สีลานิ = ปญจสีลานิ (ศีล ท. 5 ชื่อว่าศีล ท. 5)

3. ตัปป์ริสสมาส

ตัปป์ริสสมาส คือสมาสที่มีบทข้างหน้าในรูปวิเคราะห์แจกด้วยวิภัตินามตั้งแต่ทุกติยวิภัติถึงสัตตมวิภัติ บทหลังเป็นบทนามนาม บทคุณนาม หรือเป็นคำกริยาภิกก์ ย่อเป็นบทเดียวกันให้ลบวิภัติของบทหน้าทิ้ง บางทีไม่ลบวิภัติของบทหน้าก็มีที่เรียกว่าลุตตสมาส เช่น นคร ชาโต = นครชาโต (คนเกิดแล้วในเมือง ชื่อว่าเกิดแล้วในเมือง) เป็นต้น

ตัปป์ริสสมาสแบ่งออกเป็น 6 ชนิดคือ

1. **ทุกติยตัปป์ริสสมาส** คือสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุกติยวิภัติ (วิภัติที่ 2) ที่ทำหน้าที่เป็นกรรมกรก เช่น ทิว คโต = ทิวคโต (คน ไปแล้วสู่ท้องฟ้า ชื่อว่าทิวคต = สิ้นพระชนม์) เป็นต้น
2. **ตติยตัปป์ริสสมาส** คือสมาสที่มีบทหน้าแจกด้วยตติยวิภัติ (วิภัติที่ 3) เช่น วิริเยน วิมุตโต = วิริยวิมุตโต (คนพ้นแล้วด้วยความเพียร ชื่อว่าวิริยวิมุตต)
3. **จตุตถิตัปป์ริสสมาส** คือสมาสที่มีบทหน้าแจกด้วยจตุตถีวิภัติ (วิภัติที่ 4) เช่น คิลานสุส เกสชช = คิลานเกสชช (ยาเพื่อคนไข้ ชื่อว่าคิลานเกสช)
4. **ปัญจมีตัปป์ริสสมาส** คือสมาสที่มีบทหน้าในรูปวิเคราะห์แจกด้วยวิภัติที่ 5 (ปัญจมีวิภัติ) เช่น อคคิสุม ภัย = อคคิภัย (ภัยจากไฟ ชื่อว่าอคคิภัย)
5. **ฉกฺฐิตัปป์ริสสมาส** คือสมาสที่มีบทหน้าในรูปวิเคราะห์แจกด้วยฉกฺฐีวิภัติ (วิภัติที่ 6) เช่น พุทธสุส สาสน = พุทธสาสน (ศาสนาของพระพุทธเจ้า ชื่อว่าพุทธสาสน)
6. **สัตตมิตัปป์ริสสมาส** คือสมาสที่มีบทหน้าในรูปวิเคราะห์ประกอบด้วยสัตตมวิภัติ (วิภัติที่ 7) เช่น ปุพฺเพ สนฺนิวาโส = ปุพฺเพสนฺนิวาโส (การอยู่ร่วมกันในปางก่อน ชื่อว่าปุพฺเพสนฺนิวาโส)

4. ทวันทวสมาส

ทวันทวสมาส คือสมาสที่เป็นบทนามนามทั้งสอง มี จ ศัพท์ในรูปวิเคราะห์ จ ศัพท์นี้ให้แปลว่า “ด้วย” หรือ “และ” เช่น สามี จ ภริยา จ = สามีภริยา (สามีด้วย ภริยาดด้วย ชื่อว่าสามีและภริยา)

ทวันทวสมาสแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

1. **สมาหารวันทวสมาส** ได้แก่สมาสที่มีบททั้งสองในรูปวิเคราะห์เป็นเพศและวจนะอะไรก็ได้ แต่บทสมาสต้องทำเป็นเอกวจนะ วิภัติทิ 1 นปฺสกลิงค์เท่านั้น เช่น อาจารย์โย จ สิสฺโส จ = อาจารย์สิสฺสฺ (อาจารย์ด้วย ศิษย์ด้วย ชื่อว่า อาจารย์และศิษย์)

2. **อสมหารวันทวสมาส** ได้แก่สมาสที่มีบทนามทั้งสองเป็นเพศอะไร พจน์อะไร เวลาย่อเป็นบทสมาสให้ทำเป็นพหูพจน์ วิภัติทิ 1 เสมอไป เช่น จนฺโท จ สุริโย จ = จนฺทสุริยา (พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่าพระจันทร์และพระอาทิตย์)

5. อัพยยีภาวสมาส

อัพยยีภาวสมาส คือสมาสที่มีอุปสรรคและนิบาตอยู่ข้างหน้า เช่น นครสุส สมปี = อุปนคร (ที่ใกล้แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนคร)

อัพยยีภาวสมาสแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

1. **อุปสคฺคฺพุก** คือมีคำอุปสรรคอยู่ข้างหน้า เช่น ภยสุส อภาโว = นิรภัย (ความไม่แห่งภัย ชื่อว่านิรภัย)

2. **นิบาตฺพุก** คือสมาสที่มีนิบาตอยู่ข้างหน้า เช่น กมฺมสุส ปฏฺิปาฏฺิ = ยถากมฺม (ลำดับแห่งกรรม ชื่อว่าตามกรรม) เป็นต้น

6. พหุพพิหิสมาส

พหุพพิหิสมาส คือสมาสที่มี ย ศัพท์แจกด้วยวิภัตตินามต่าง ๆ ในรูปวิเคราะห์ บทสมาสเป็นคุณนาม นิยมแปลว่า “มี” หาบทอื่นเป็นตัวประธาน เช่น อาคตา สมณา ย โส อาคตสมโย (อาราโม) แปลว่า สมณะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด อารามนั้น ชื่อว่ามีสมณมาแล้ว

พหุพพิหิสมาสแบ่งเป็น 6 ชนิดคือ

1. **ทฺติยาพหุพพิหิสมาส** ได้แก่สมาสที่มีรูป ย ศัพท์ในรูปวิเคราะห์แจกด้วยทฺติยาวิภัตติ แปลว่า ซึ่ง สู่ ยัง ลั้น เช่น สมฺปตฺตา ภิกฺขุ ย โส สมฺปตฺตภิกฺขุ (อวาโส) แปลว่า ภิกฺษุ ท. ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอวาโสใด อวาสนั้น ชื่อว่ามีพระภิกฺษุถึงแล้ว

2. **ตฺติยาพหุพพิหิสมาส** ได้แก่สมาสที่มี ย ศัพท์ในรูปวิเคราะห์แจกด้วยตฺติยาวิภัตติ แปลว่า ด้วย, โดย, อัน, ตาม เช่น กตฺ ปุณฺณฺย เยน โส กตฺปุณฺณฺย (ชโน) แปลว่า บุญอันชนใดทำแล้ว ชนนั้นชื่อว่ามีบุญอันทำแล้ว

3. **จุดศักราชพหุพหิสมาส** ได้แก่สมาสที่มี ย ศัพท์ในรูปวิเคราะห์แจกด้วยจุดศักราชวิภัตติ แปลว่า แก่, เพื่อ, ต่อ เช่น ซาโต สเวโค **ยสุส** โส ซาตสเวโค (ชโน) แปลว่าความสังเวช) เกิดขึ้นแล้ว แก่ชนใด ชนนั้นเชื่อว่ามีความสังเวชเกิดขึ้นแล้ว

4. **ปัญจมีพหุพหิสมาส** ได้แก่สมาสที่มี ย ศัพท์ในรูปวิเคราะห์แจกด้วยปัญจมีวิภัตติ แปลว่า แต่, จาก, กว่า, เหตุ เช่น วิโต ราโค **ยสุมา** โส วิตราโค (ภิกษุ) รากะ ไปปราศแล้ว จากภิกษุใด ภิกษุนั้น เชื่อว่ามีรากะไปปราศแล้ว

5. **ฉัฐมีพหุพหิสมาส** ได้แก่สมาสที่มี ย ศัพท์ในรูปวิเคราะห์แจกด้วยฉัฐมีวิภัตติ แปลว่า แห่ง, ของ, เมื่อ เช่น ชีณา อาสวา **ยสุส** โส ชีณาสโว (ภิกษุ) แปลว่า อาสวะ ท. ของภิกษุใดสิ้นแล้ว ภิกษุนั้นเชื่อว่ามีส่วนสิ้นแล้ว

6. **สัตตมีพหุพหิสมาส** ได้แก่สมาสที่มี ย ศัพท์ในรูปวิเคราะห์แจกด้วยสัตตมีวิภัตติ แปลว่า ใน, ที่, ใกล้, บน, ครั้นเมื่อ เช่น พหุ นทโย **ยสมิ** โส พหุนทึ (ชนบท) แปลว่า แม่น้ำ ท.มากในชนบทใด ชนบทนั้น เชื่อว่ามีแม่น้ำมาก

สมาสในภาษาไทย

สมาสในภาษาไทย ได้รูปแบบมาจากสมาสในบาลีสันสกฤต สมาสในบาลีสันสกฤต หมายถึงการย่อบทนามศัพท์ตั้งแต่ 2 บทขึ้นไปรวมเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีวิธีลบลวิภัตติบ้าง ไม่ลบลวิภัตติบ้าง ลบลวิภัตติ เช่น ราชปุตโต (บุตรของพระราชา) นิลุปปล (บัวเขียว) ไม่ลบลวิภัตติ เช่น ปุพฺพเพสนฺนิวาโส (การอยู่ร่วมกันในปางก่อน) ทิวงฺคโต (ราชา), พระราชาผู้ทิวงคตแล้ว

สำหรับวิธีการสร้างสมาสในภาษาไทย หมายถึงการนำศัพท์บาลีสันสกฤตมาต่อกัน เข้าเป็นคำหนึ่งคำเดียว เกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่ เช่น ราชการ, ราชกุมาร, ราชบุตร, ราชธิดา, ราชครู, ราชทูต, กรรมกร, กรรมกร, อัคคีภัย, วาทภัย, โจรภัย, เป็นต้น

สมาสในภาษาไทยมีลักษณะกำหนดได้ดังนี้

1. คำที่นำมารวมกันต้องเป็นคำบาลีสันสกฤตเท่านั้น

บาลี+บาลี เช่น อัคคีภัย, วาทภัย, โจรภัย, ราชภัย, กิตติคุณ, ยุทธภูมิ, หัตถกิจ, หินชาติ เป็นต้น

บาลี+สันสกฤต เช่น วัฒนธรรม, ยุติธรรม, บุญฤทธิ์, สิทธิลักษณ์, หัตถกรรม, กายกรรม, วชิกรรม, มโนกรรม เป็นต้น

สันสกฤต+สันสกฤต เช่น อารยธรรม, ศิลปกรรม, ศิลปศึกษา, วีรบุรุษ, วีรสตรี, วิทยาศาสตร์, ธรรมศาสตร์, ธรรมจักร, ธรรมจรรยา เป็นต้น

สันสกฤต+บาลี เช่น ทศนคติ, ธรรมยุต, ธรรมทูต, ธรรมจริยา, วรรณกรรม, กรรมกร, กรรมกร เป็นต้น

สำหรับคำ ราชวัง พลเมือง ผลไม้มูลค่า พลเรือน เทพเจ้า เทวกำเนิด ทูตทรัพย์ ทรัพย์สิน ฯลฯ นักการศึกษาบางท่านกล่าวว่าคำเหล่านี้จัดเป็นคำประสม¹ บางท่านจัดเป็นคำสมาส²

2. เวลาอ่านคำสมาส นิยมอ่านออกเสียงสระอะที่พยัญชนะพยางค์ท้ายของคำแรก ถึงแม้จะไม่มีรูปวิสรรชนีย์อยู่ก็ตาม เช่น ราชการ (ราช-ชะ-กาน) ราชบุรี (ราช-ชะ-บุ-รี) อุดมลามก (อุ-ดม-มะ-ลาบ) อุบัติเหตุ (อุ-บัติ-ติ-เหตุ) ประวัติศาสตร์ (ประ-หวัด-ติ-สาด) ชาติเจดีย์ (ชาติ-ตุ-เจ-ดี) เกตุมาลา (เกตุ-ตุ-มา-ลา) เป็นต้น

พยางค์สุดท้ายของคำแรก ถ่วงท้ายเสียงสระ อี อุ หรือสระอื่น ๆ ให้อ่านออกเสียงสระนั้น ๆ ด้วย ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว

ยกเว้นคำบางคำไม่อ่านออกเสียงที่สระพยางค์สุดท้ายของคำแรก เช่น ชลบุรี (ชน-บุ-รี) สุพรรณบุรี (สุ-พันธ์-บุ-รี) สมุทรปราการ (สะ-หุมต-ปรา-กาน) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (จุ-ลา-ลง-กอน-มะ-หา-วิท-ทะ-ยา-ไล) เป็นต้น

3. ความหมายสำคัญหรือความหมายหลัก มักอยู่ที่คำหลัง คำที่มีความหมายรองลงมาหรือคำขยาย นิยมเรียงไว้ข้างหน้า เช่น มหาบุรุษ (บุรุษใหญ่) วีรชน (คนกล้า) กุลบุตร (บุตรแห่งสกุล) สภานายก (นายกแห่งสภา) ผลผลิต (ผลที่ผลิตออกมาแล้ว) ชีวประวัติ (ประวัติของชีวิต) ภูมิภาค (ส่วนของแผ่นดิน) เป็นต้น

ถ้าเรียงคำที่มีความหมายสำคัญไว้หน้า คำขยายไว้หลัง ถึงแม้จะเป็นคำบาลีสันสกฤตล้วน ๆ ก็ไม่ใช่คำสมาส เช่น นายกสภา, ประธานสภา, ผลผลิต, ผลบุญ, ประวัติบุคคล, ประวัติชีวิต, ภูมิธรรม, ภูมิปัญญา เป็นต้น

ถ้าคำทั้งสองมีความหมายสำคัญเท่ากัน เรียงจากข้างหน้าไปข้างหลัง เวลาแปลแปลจากข้างหน้าไปข้างหลังและมีคำว่า “และ” เป็นคำเชื่อม เช่น สามีภรรยา (สามีและภรรยา)

¹เปลื้อง ณ นคร, *พจนานุกรม ฉบับทันสมัย*. (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 17.

²กำชัย ทองหล่อ, *หลักภาษาไทย*. (พระนคร : รวมสาส์น, 2515), หน้า 420-421.

บิดามารดา (บิดาและมารดา) สมถวิปัสสนา (สมถะและวิปัสสนา) ภิกษุสามเณร (ภิกษุและสามเณร) ภิกษุภิกษุณีอุบาสิกอุบาสิกา (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสิก และอุบาสิกา) เป็นต้น

อนึ่ง คำสมาสบางคำ อาจมีความหมายอยู่ที่คำใดคำหนึ่งเพียงคำเดียว ส่วนมากอยู่คำหน้า เช่น มนุษยชาติ (มนุษย์) พฤษภชาติ (พืช) บุพผชาติ (ดอกไม้) สุคนธชาติ (เครื่องหอม) จินตนาการ (ความคิด) อรัญประเทศ (ป่า) ฯลฯ

3. พยัญชนะตัวสุดท้ายของคำแรก ไม่ประวิสรรชนีย์ หรือ ไม่เป็นตัวการันต์ เช่น กิจจาลักษณะ, กิจจะธูระ, กิจจะการ, กิจจะกรรม, ฐะกิจ, ทรัพย์สมบัติ, มนุษย์ศาสตร์, ศิลปกรรม, วิวาท์พระสมุห์, สถาปัตยกรรม เป็นต้น คำเหล่านี้ถือว่าไม่ใช่คำสมาส

4. คำบาลีสันสกฤตที่มีคำว่า “พระ” ที่แผลงมาจากคำว่า “วร” เรียงอยู่ข้างหน้า จัดเป็นคำสมาสด้วย เช่น พระราชา, พระราชินี, พระมหีสี, พระโอรส, พระหัตถ์, พระบาท, พระนาสิก, พระโสด, พระกรรม, พระพาหา, พระอัยกา, พระอัยยิกา, พระขนิษฐา, พระภาดา, พระปิตุลา, พระปิตุจณา, พระปนัดดา เป็นต้น

แต่คำว่า “พระ” เรียงไว้หน้าภาษาอื่น ไม่ใช่คำบาลีสันสกฤต ไม่จัดเป็นคำสมาส เช่น พระแก้ว, พระขนง, พระศก, พระโอรน เป็นต้น

คำสมาสนอกจากมีจุดมุ่งหมายที่ความหมายเป็นหลักสำคัญแล้ว ยังต้องการความไพเราะของเสียงด้วย เรื่องความไพเราะของเสียงนั้นอยู่ที่คำสนธิเพราะฉะนั้นจึงต้องเรียนสนธิไปด้วย คำสมาสที่อาศัยวิธีการของสนธิ คำที่มีการสนธิกัน เรียกว่าคำสมาสอยู่นั่นเอง หาเรียกว่าคำสนธิไม่³

สนธิ

สนธิ คือการเชื่อมเสียงท้ายของคำหน้ากับเสียงต้นของคำที่ตามมาให้กลมกลืนกัน เพื่อออกเสียงสะดวก ไพเราะและเพื่อการประพันธ์

ชนิดของสนธิ

สนธิมีชื่อเรียกตามเสียงสุดท้ายของคำแรก ซึ่งอาจเป็นเสียงสระ พยัญชนะ หรือ นิคคหิตก็ได้ เพราะฉะนั้น สนธิจึงแบ่งเป็น 3 ชนิดคือ

³ศาสตราจารย์ ดร.บรรจบ พันธุเมธา. *เรื่องเดิม*. หน้า 27.

1. สระสนธิ
2. พยัญชนะสนธิ
3. นิคคหิตสนธิ

1. สระสนธิ คือการเชื่อมเสียงสระ ได้แก่เสียงท้ายของคำแรกเป็นสระ และเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นสระ เช่น ภาษ+อาหาร = ภาษาหาร (อาหาร) ครู+อุปเทศ = ครูเทศ (คำสั่งสอนของครู) เป็นต้น

2. พยัญชนะสนธิ คือการเชื่อมเสียงพยัญชนะ ได้แก่ เสียงท้ายของคำหน้าเป็นพยัญชนะ และเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นสระหรือพยัญชนะก็ได้ เช่น ราชน+โอรส = ราชโรส (โอรสของพระราชา) มนส+รม = มโนรม (เป็นที่ยินดีแห่งใจ) เป็นต้น

3. นิคคหิตสนธิ คือการเชื่อมเสียงนิคคหิต ได้แก่เสียงท้ายของคำหน้าเป็นนิคคหิตและเสียงต้นของคำที่ตามมา เป็นสระหรือพยัญชนะก็ได้ เช่น อญญ+อญญ = อญญมญญ (ซึ่งกันและกัน) ส+ผลุต = สมผลุต (การแตะต้อง) เป็นต้น

สนธิกริโยปกรณ์

สนธิกริโยปกรณ์ คืออุปกรณ์ในการทำสนธิ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเครื่องมือในการเชื่อมคำ มีใช้มากในภาษาบาลีสันสกฤต สนธิกริโยปกรณ์มี 8 ชนิดคือ

1. โลปะ (การลบ)
2. อาเทสะ (การแปลง)
3. อาคม (การลงตัวอักษรใหม่)
4. วิการ (ทำให้ผิดไปจากเดิม)
5. ปกติ (ปกติ)
6. ทีฆะ (ทำให้เป็นเสียงยาว)
7. รัสสะ (ทำให้เป็นเสียงสั้น)
8. สัญโยคะ (การซ้อนพยัญชนะ)

ต่อไปนี้ออกกล่าวสนธิแต่ละชนิดพร้อมทั้งสนธิกริโยปกรณ์ของบาลีสันสกฤตและของไทย โดยสังเขป

สนธิบาลี

1. สระสนธิ

สระสนธิบาลี ใช้สนธิกริโยปกรณ์ 7 ชนิด ยกเว้นสัญญาโยคะ เพราะสระซ้อนกันไม่ได้

1. โลปะสระสนธิ คือการลบสระแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

ก. ลบสระหน้าเรียกว่า ปุพพโลปะ เช่น

นร+อินฺท = นรินฺท (พระราชา)

เอก+อุบาย = เอกุบาย (อุบายหนึ่ง)

สทฺธา+อิธ = สทฺธิธ (ความเชื่อในโลกนี้)

ข. ลบสระหลัง เรียกว่า อุตฺตรโลปะ เช่น

นร+อิติ = นรติ (คือคน)

ครุ+อิธ = ครุธ (ครูในที่นี้)

กิณฺนุ+อิมา = กิณฺนุมา (เหล่านี้หรือ)

2. อาเทศสระสนธิ คือการแปลงแบ่งออกเป็น 2 คือ

ก. แปลงสระหน้า เช่น

อคฺคิ+อคารํ = อคฺยาคารํ (เรือนไฟ)

พหุ+อาพาโธ = พหฺวอาพาโธ (อาพาธมาก)

ข. แปลงสระหลัง เช่น

ยถา+เอว = ยถริว แปลง เอ เป็น ริ

ตถา+เอว = ตถริว แปลง เอ เป็น ริ

3. อาคมสระสนธิ แบ่งเป็น 2 ชนิดคือ

ก. ลง อ อาคม เช่น โส+สีลวา = สสีลวา (เขามีสีล) ลบ โอ ที่ โส ลง อ อาคม

ข. ลง โอ อาคม เช่น พร+สทฺสฺสํ = ปโรสทฺสฺสํ (พันอื่น) ลบ อ ที่ พร ลง โอ อาคม

4. วิการสระสนธิ คือการทำให้ผิดไปจากเดิม มี 2 อย่างคือ

ก. วิการสระต้นคือวิการสระท้ายของคำต้น อี เป็น เอ อู เป็น โอ และลบสระต้นของคำท้ายเสีย เช่น

มุณี+อาลโย = มุเนลโย (ที่อยู่ของพระมุณี)

สุ+อตฺถิ = โสตุถิ (ความสวัสดี)

- ข. วิกิการสระท้ายคือลบสระท้ายของคำแรก วิกิการสระต้นของคำหลัง
 ชน+อิธ = ชนอิธ (ชนในที่นี้)
 น+อุเปติ = โนเปติ (ไม่เข้าไป)
5. ปกติสระสนธิ คือการคงสระไว้ตามเดิม เช่น
 นคร+อาลโย = นครอาลโย (ที่อยู่ในเมือง)
6. ทิฆมสระสนธิ คือการทำให้สระเสียงยาว มี 2 อย่างคือ
 ก. ทิฆมสระหน้า ลบสระหลัง เช่น
 สาธุ+อิติ = สาธุติ (คือความดี)
 ข. ทิฆมสระหลัง เช่น มธุ+รโส = มธุรโส (รสหวาน)
7. รัสสระสนธิ คือการทำให้เป็นสระเสียงสั้น เช่น
 ภาคี+ชาติ = ภาคิชาติ (ชาติร่วมกัน)
 ธนุ+สโร = ธนุสโร (ลูกศรคือธนู)

2. พยัญชนะสนธิ

พยัญชนะสนธิบาลีต่างจากพยัญชนะสนธิสันสกฤตในหัวข้อที่ว่าภาษาบาลีมีแต่สระการันต์เท่านั้น ไม่มีพยัญชนะการันต์อย่างภาษาสันสกฤต ภาษาสันสกฤตมีทั้งสระและพยัญชนะการันต์ ภาษาสันสกฤตที่มีพยัญชนะการันต์ท้ายคำ เมื่อทำเป็นภาษาบาลี ต้องตัดพยัญชนะการันต์คำทิ้งไปเกิดเป็นสระการันต์ เช่น ราชนุ ตัด ญ ทิ้ง เป็น ราช จัดเป็น อ การันต์ มนสุ ตัด ส ทิ้ง เป็น มน จัดเป็น อ การันต์ ถึงแม้ภาษาบาลีจะมีแต่สระการันต์ท้ายคำนั้น ๆ ก็ตาม แต่ก็มิใช่เป็นพยัญชนะสนธิด้วย

พยัญชนะสนธิในบาลี ใช้สนธิกิริยาประกอบ 5 อย่างคือ โลปะ อาทสสะ อาคม ปกติ และ สัญโยค ดังนี้

1. โลปะพยัญชนะสนธิ คือการลบพยัญชนะซ้อนกันเสีย 1 ตัว เช่น เอว+อสฺส - เอวส
2. อาทสพยัญชนะสนธิ คือการแปลงพยัญชนะเป็นรูปต่าง ๆ ดังนี้
  - แปลง ฐ เป็น ห เช่น สาธุ+ทสฺสนํ = สาहुทสฺสนํ (การเห็นดี)
  - แปลง ท เป็น ต เช่น สุกโท เป็น สุกโต (ไปได้แล้ว)
  - แปลง ต เป็น ฐ เช่น ทุกุกตํ เป็น ทุกุกฏํ (ทำชั่ว)
  - แปลง ต เป็น ฐ เช่น คนฺตพฺโพ เป็น คนฺฐพฺโพ

แปลง ต เป็น ตร เช่น อตฺตไซ เป็น อตรไซ (เกิดในตน)
 แปลง ต เป็น ก เช่น นียโต เป็น นียโก (เที่ยง)
 แปลง ต เป็น จ เช่น ภโต เป็น ภจโจ (เลี้ยง)
 แปลง ค เป็น ก เช่น กุลฺลโค เป็น กุลฺลโก (ผู้เข้าสู่ตระกูล)
 แปลง ร เป็น ล เช่น มหาสวโร เป็น มหาสวโล (แก่นสารมาก)
 แปลง ย เป็น ช เช่น คฺวโย เป็น คฺวไซ
 แปลง ย เป็น ก เช่น สยํ เป็น สกํ (เอง)
 แปลง ว เป็น พ เช่น กฺวโย เป็น กฺพฺพโต (แต่ไหน)
 แปลง ช เป็น ย เช่น นิชํ เป็น นียํ
 แปลง ป เป็น ผ เช่น นิปฺปตฺติ เป็น นิปฺผตฺติ (ความสำเร็จ)
 แปลง ติ เป็น ตฺย แปลง ตฺย เป็น จฺจ คือ อิติ+เอวํ - อิจฺจเววํ (อย่างนี้คือ)
 แปลง อภิ เป็น อพฺภ เช่น อภิ+อฺคฺคฺจฺจติ - อพฺภฺคฺคฺจฺจติ (ย่อมขึ้นไปยิ่ง)
 แปลง อธิ เป็น อชฺฌ เช่น อธิ+โอภาโส - อชฺฌโสภาโส (โอกาสยิ่ง)
 แปลง อว เป็น โอ เช่น อว+นทฺธา - โอนทฺธา

3. อากมพยัญชนะสนธิ คือการลงพยัญชนะอากม 8 ตัวคือ ย ว ม ท น ต ร พ

ดังนี้

ย อากม เช่น ยถา+อิทํ = ยถายิทํ
 ว อากม เช่น อฺทิกฺขติ = วฺทิกฺขติ
 ม อากม เช่น ครุ+เอสฺสติ = ครุเมสฺสติ
 ท อากม เช่น อตฺต+อตฺโต = อตฺตทตฺโต
 น อากม เช่น อิตฺ+อายติ = อิตฺนายนติ
 ต อากม เช่น ตสฺมา+อิห = ตสฺมาติห
 ร อากม เช่น สพฺภิ+เอว = สพฺภิเวว
 พ อากม เช่น ฉ+อายตณํ = ฉพายตณํ

4. ปกติพยัญชนะสนธิ คือการคงไว้ตามเดิม เช่น

สาธุ เป็น สาธุ ไม่เป็น สาหุ

5. สัญโยคพยัญชนะสนธิ คือการซ้อนพยัญชนะ หมายถึงพยัญชนะ 2 ตัวมาคู่กันตามหลัก การซ้อนพยัญชนะ สัญโยคพยัญชนะสนธิ แบ่งเป็น 2 อย่างคือ

1. ซ้อนพยัญชนะมีรูปเหมือนกัน ได้แก่พยัญชนะวรรคที่ 1 3 และ 5 ซ้อนกันได้ เช่น

ท+กรั = ทุกรั

ท+จรีต = ทจรีต

รตน+ตย = รตนตย

ปริ+ญา = ปริญา

2. ซ้อนพยัญชนะมีรูปต่างกัน ได้แก่พยัญชนะวรรคตัวที่ 1 สะกด พยัญชนะวรรคตัวที่ 2 ตาม พยัญชนะวรรคตัวที่ 3 สะกด พยัญชนะวรรคตัวที่ 4 ตาม เช่น

ปริ+ขย = ปริขย

นิ+ฉาน = นิฉาน เป็นต้น

3. นิคคหิตสนธิ

นิคคหิตสนธิ คือการเชื่อมเสียงท้ายของคำหน้าที่เป็นนิคคหิต และเสียงต้นของคำที่ตามมา เป็นสระหรือพยัญชนะก็ได้ นิคคหิตในบาลีใช้สนธิกริโยปกรณ์ 4 อย่างคือ โลปะ อาเทส อากม และ ปกติ ดังนี้

1. **โลปนิคคหิตสนธิ** คือการลดนิคคหิต เช่น พุทธาน+สาสน = พุทธานสาสน (ศาสนาของพระพุทธเจ้า ท.) อริยสัจจาน+ทสฺสน = อริยสัจจาทสฺสน (การเห็นพระอริยเจ้า ท.)

2. **อาเทสนิคคหิตสนธิ** คือการเปลี่ยนแปลงรูปนิคคหิต แบ่งเป็น 2 คือ

ก. ถ้าสระตามมา แปลงนิคคหิตเป็น ม เช่น

อญญ+อญญ = อญญมญญ (อาศัยซึ่งกันและกัน)

ย+อห = ยมห์

ข. ถ้าพยัญชนะวรรคตามมา แปลงนิคคหิตเป็นพยัญชนะท้ายวรรคของพยัญชนะที่ตามมา เช่น

ส+คโห = สงฺคโห (การสงเคราะห์)

ส+ชโย = สญฺชโย (การชนะดี)

ส+ผลฺโส = สมฺผลฺโส (การแตะต้องดี)

ค. ถ้าเป็นพยัญชนะอวรรคตามมา แปลงนิคคหิตเป็นรูปเดียวกับพยัญชนะอวรรคนั้น เช่น

ปฺ+ลึงฺค = ปฺลึงฺค (เพศชาย)

3. **อาคมนิคคหิตสนธิ** คือการลงนิคคหิตอาคมที่พยัญชนะตัวท้ายของคำแรก เช่น

อว+สิโร = อวสิโร

จกขุ+อุทปาที = จกขุอุทปาที

4. **ปกตินิคคหิตสนธิ** คือคองนิคคหิตไว้ตามเดิม เช่น

ธมม+จเร = ธมมจเร

ฯลฯ

สนธิภาษาสันสกฤต

1. สระสนธิ

สระสนธิในภาษาสันสกฤต มีลักษณะดังนี้

1. เสียงท้ายของคำแรกเป็นสระ เสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นสระในวรรณะเดียวกัน (มีฐานเกิดแห่งเดียวกัน) ถ้าเป็นรัสสะให้ทำเป็นทิมะ เช่น

อ, อา + อ, อา = อา เช่น ทิศ + อนุทิศ = ทิศานุทิศ (ทิศต่าง ๆ) ฯลฯ

อิ, อิ + อิ, อิ = อิ เช่น ปริ + อภิษก = ปริภิษก (ปริกษา) ฯลฯ

อุ, อุ + อุ, อุ = อุ เช่น อณู + อุตตม = อณุตตม (เล็กที่สุด)

ฤ, ฤ + ฤ, ฤ = ฤ เช่น มาตฤ + ฤตุ = มาตฤตุ (ฤตุของมารดา)

2. เสียงท้ายของคำแรกเป็น อ อา เสียงต้นของคำท้ายเป็นสระอื่นต่างวรรณะกัน มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

อ, อา + อิ, อิ = เอ เช่น นร + อิศวร = นรศวร, ราช + อินทร = ราเชนทร ฯลฯ

อ, อา + อุ, อุ = โอ เช่น อรุณ + อุทย = อรุโณทย, নয় + อุปาย = นโยปาย ฯลฯ

อ, อา + ฤ = อूर เช่น มหา + ฤษิ : = มหूरषि :

อ, อา + ऐ, ऐ = ไอ เช่น มหา + ไอศวร्य = มหไอศวร्य

อ, อา + औ, औ = เอา เช่น มหา + เอาษริ = महाश्रि

3. สระท้ายของคำแรกเป็น อิ อิ สระต้นของคำที่ตามมาเป็นสระวรรณะอื่น เปลี่ยน อิ อิ เป็น ย เช่น

อิ, อิ + อ, อา = ย เช่น อิ + อาศย = อयาศย (อัยยาศัย)

อิ, อิ + อุ, อุ = ย เช่น ปรติ + อุปการ = ปรตุยูปการ

4. สระท้ายของคำแรกเป็น อุ อุ สระต้นของคำที่ตามมาเป็นสระวรรณะอื่น เปลี่ยน อุ อุ เป็น ว เช่น

อ, อุ + อ, อา = ว เช่น ธनु + อาคม = ธनुวาคม ฯลฯ

อุ, อุ + อิ, อิ = ว เช่น เหตุ + อิติ = เหตุวาคิ ฯลฯ

5. สระท้ายของคำแรกเป็น ฤ ฤ สระต้นของคำที่ตามมาเป็นสระวรรณะอื่น เปลี่ยน ฤ ฤ เป็น ร เช่น

ฤ, ฤ + อ, อา = ร เช่น เชตฤ + อปี = เชตुरปี

ฤ, ฤ + อิ, อิ = ร เช่น ภาตฤ + อิติ = ภาตुरิติ

6. ฤ มี น ปฏิเสธ แปลง น เป็น อนุ เหมือนสระอื่น ๆ เช่น

น + ฤต - อนุฤต, น + ฤช = อนุฤช ฯลฯ

7. สระท้ายของคำแรกเป็น ไอ่ สระต้นของคำที่ตามมาเป็นวรรณะอื่น เปลี่ยน ไอ่ เป็น อาย เช่น

ไอ่ + อ, อ่า = อาย เช่น ไค + อ = คาย ในคำว่า คายติ

ไอ่ + อิ, อี้ = อายิ, อายี

ไอ่ + อุ, อู = อายุ, อายู

ไอ่ + ฤ, ฤา = อายฤ, อายฤา

ไอ่ + เอ, ไอ่ = อายเอ, อายไย

ไอ่ + โอ, โอ = อายโอ, อายเอา

8. สระท้ายของคำแรกเป็น เอา สระต้นของคำที่ตามมาเป็นวรรณะอื่น หรือเป็นวรรณะเดียวกัน เปลี่ยน เอา เป็น อาว เช่น

เอา + อ, อ่า = อาว, อาวา เช่น เนา + อปิ = นาวปิ

เอา + อิ, อี้ = อาวิ, อาวี

สระสนธิในภาษาสันสกฤตนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกมาก ซึ่งเป็นหลักซับซ้อนและละเอียดมาก จึงไม่ขอนำมากกล่าวไว้ ณ ที่นี้

2. พยัญชนะสนธิ

พยัญชนะสนธิในภาษาสันสกฤต มีลักษณะดังนี้

1. นุ การันต์

นุ การันต์ ให้ลบทิ้งเสีย ไม่ว่าเสียงต้นของคำที่ตามมาจะเป็นเสียงสระ หรือพยัญชนะ เช่น

ราชนุ + ปุตร = ราชปุตร (บุตรของพระราชา)

กามนุ + เทว = กามเทว (เทพเจ้าแห่งความรัก)

พुरुหมนุ + ทตต = พुरुหมทตต (ให้โดยพुरुหม)

อาตุมนุ + ภาว = อาตุมภาว (ความมีแห่งตน, ข้าพเจ้า)

ยกเว้น กปินุ + ปุรี = กปินุปุรี (กปินุปุรี - เมืองวานร)

2. สฺ การันต์

2.1 สฺ การันต์ ตามหลังมโนคณะศัพท์ มโนคณะศัพท์มี 12 ศัพท์คือ มนฺสฺ (ใจ) อยฺสฺ (เหล็ก)

อุรสุ (อก) เจตสุ (ใจ) ตปสุ (ความร้อน) ตมสุ (มีด) เตชสุ (เดช) ปยสุ (น้ำนม) ยศสุ (ยศ) วจสุ (วาจา) วยสุ (วัย) ศิรสฺ (หัว) ถ้าเสียงต้นของคำท้ายเป็นอโฆสะ สฺ คงรูปไว้ตามเดิม ถ้าเป็นโฆสะ หรือ สระ สฺ เปลี่ยนเป็น โอ เช่น

มนสุ + กานฺต = มนฺสกานฺต (เป็นที่รักแห่งใจ)

มนสุ + ภาว = มโนภาว (มโนภาพ)

เจตสุ + วิมุกฺติ = เจโตวิมุกฺติ (ความหลุดพ้นแห่งใจ)

ตมสุ + ภูติ = ตโมภูติ (มีความมืด)

ปยสุ + มย = ปโยมย (ความสำเร็จจากน้ำนม)

วยสุ + ภาว = วโยภาว (มีวัย, มีอายุ)

ยศสุ + ฐร = ยโสฐร (ทรงไว้ซึ่งยศ)

วจสุ + ภาว = วโจภาว (ความมีคำพูด)

ศิรสฺ + เวษฺฏ = ศิโรเวษฺฏ (ผ้าโพกศีรษะ, การโพกศีรษะ)

2.2 สฺ การันต์ตามหลังอุปสรรค เช่น นิสฺ, ทุสฺ ถ้าเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นอโฆสะ สฺ คงรูปไว้ตามเดิม ถ้าเป็นโฆสะหรือสระ แปลง สฺ เป็น ร เช่น

นิสฺ + ภย = นิริภย (นิรภัย - ไม่มีภัย)

นิสฺ + นาม = นรินาม (ไม่ปรากฏชื่อ)

นิสฺ + มล = นริมล (ไม่มีมลทิน)

ตุสฺ + ชน = ทุรชน, ทรชน (คนชั่ว)

ตุสฺ + ราช = ทุรราช, ทรรราช (พระราชาชั่ว)

ตุสฺ + ราชฺฏร = ทุรราชฺฏร, ทรรราชฺฏร (ราชฺฏรชั่ว)

ตุสฺ + ราชฺย = ทุรราชฺย, ทรรราชฺย (ความเป็นพระราชามีไม่ดี)

ตุสฺ + มาน = ทุรมาน, ทรมาน (ไม่มีการถือตัว)

ตุสฺ + พล = ทุรพล, ทรพล (ไม่มีกำลัง)

2.3 สฺ การันต์ ถ้าเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็น ก ป ผ สฺ การันต์ แปลงเป็น ษ ถ้าเป็น จ แปลงเป็น สฺ การันต์เป็น ศฺ เช่น

นิสฺ + กาม = นิษฺกาม (ไม่มีความใคร่)

ตุสฺ + จริย = ตุศฺจริต (ตุจริต)

ด. การันต์

ด. การันต์ มีวิธีทำสนธิดังนี้

3.1 ตู การันต์ คงรูปไว้ตามเดิม ถ้าเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นอโฆษะ เช่น

อุตุ + สาห = อุตุสาห (ความเพียรพยายาม)

สตุ + ปुरुษ = สตุปुरुษ (สัตบุรุษ - คนดี)

3.2 ตู การันต์ แปลง เป็น ท ถ้าเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นโฆษะ หรือ สระ เช่น

อุตุ + โฆษ = อุตุโฆษ (มีเสียงกักก้อง)

สตุ + ธรรม = สตุธรรม (สัตธรรม)

ภควตุ + คีต = ภควตุคีต (คัมภีร์ภควัทคีตา)

อุตุ + อาหารณ = อุตุอาหารณ (การนำมาเป็นตัวอย่าง)

นอกจาก นุ สุ และ ตู การันต์แล้ว ยังมีคำที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะอื่น ๆ ซึ่งมีวิธีการสนธิอย่างสลับซับซ้อนมาก วิธีการพยัญชนะสนธิอย่างละเอียด จะไม่กล่าวไว้ ณ ที่นี้ ผู้สนใจพึงแสวงหาอ่านจากราภาษาสันสกฤตโดยเฉพาะ ขอกล่าวพยัญชนะสนธิอีกเล็กน้อย

4. ถ้าเสียงท้ายของคำแรกเป็น จุ หรือ ชุ เสียงต้นของคำที่ตามมาเป็น อโฆษะ แปลง จุ และ ชุ เป็น กุ และ คุ เช่น

มฺจุ + ต = มฺกุต (พันแล้ว)

ยุชุ + ต = ยุกุต (ประกอบแล้ว)

วาจุ + ภิส = วาคุภิ

วณฺชิ + ภยสุ = วณฺคฺภย

5. ถ้าเสียงท้ายของคำที่ตามมาเป็น หุ และเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นพยัญชนะอื่น แปลง หุ เป็นพยัญชนะต่าง ๆ ดังนี้

5.1 แปลง หุ เป็น กุ และ คุ เช่น

อุษฺณฺหุ + สุ = อุษฺณฺก

5.2 แปลง หุ เป็น ภู หรือ ท เช่น

ลิหุ + สุ = लिภู

ลิหุ + ฤยาม = लिहृฤयाम

5.3 แปลง หุ เป็น ฒ เช่น

ลิหุ + ต = लिฒ

มฺหฺ + ต = มฺหฺต

ทฺฤหฺ + ต = ทฺฤหฺต

3. นิคคหิตสนธิ

นิคคหิตสนธิในสันสกฤต มีลักษณะเหมือนภาษาบาลี จึงไม่ขอกกล่าวไว้อีก ผู้สนใจพึงดูจากนิคคหิตสนธิของบาลีเถิด

สนธิที่นำมาใช้ในภาษาไทย

เมื่อนำบาลีสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย เราก็นำเอาวิธีการสนธิของเขามาใช้ด้วย แต่เราได้ดัดแปลงให้เหมาะสมกับภาษาของเรา สนธิในบาลีสันสกฤตนิยมเชื่อมบท (ศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัติ) หลาย ๆ บท ส่วนภาษาไทยไม่มีวิภัติเราจึงตัดวิภัติทิ้งเสีย เป็นการเชื่อมคำต่อคำเข้าด้วยกัน สนธิที่ไทยเราดัดแปลงมาใช้ในภาษาไทย ส่วนมากเป็นสระสนธิ ส่วนพยัญชนะสนธิและนิคคหิตสนธิ เรานำมาใช้ในภาษาไทยเป็นส่วนน้อย แต่ก็มีใช้อยู่บ้าง

หลักเกณฑ์การสนธิในภาษาไทย

สระสนธิในภาษาไทย เรียงตามสระหน้ามี 6 ตัวคือ อ อา อิ อี อุ ู จัดเป็น 3 หมวดคือ

1. หมวด อ อา

2. หมวด อิ อี

3. หมวด อุ ู

1. อ อา + อ อา มีตัวสะกด = อ อา เช่น

พฺทฺธ + อังกูร = พฺทฺธงฺกูร หรือ พฺทฺธางฺกูร (เชื้อสายของพระพฺทฺธเจ้า)

พฺทฺธ + อันดร = พฺทฺธันดร (ในระหว่างพระพฺทฺธเจ้า)

กต + อัญชลี = กตัญชลี (ไหว้, มีไหว้ที่ทำแล้ว)

ทาน + อธิยาศัย = ทานธิยาศัย (มีอธิยาศัยในทาน)

สุร + อังก์ = สุรังก์ (ประกอบด้วยความกล้า)

เสน + องค์ = เสนางค์ (ประกอบด้วยกองทัพ)

สต + องค์ = สตางค์ (ประกอบด้วยร้อย)

มหา + อัครรรยั = มหาศรรยั (แปลกประหลาดมาก)

มหา + อรรณพ = มหรรณพ (ห้วงน้ำใหญ่)

2. อ, อา + อ อา ไม่มีตัวสะกด = อา เช่น

นร + อธิบดี = นราธิบดี (พระราชอา)

เกษตร + อธิการ = เกษตรธิการ (กษัตริย์)

ศาสตร + อาจารย์ = ศาสตราจารย์ (อาจารย์ผู้มีความรู้)

ศึกษา + อธิการ = ศึกษาธิการ (ผู้เป็นใหญ่ในการศึกษา)

ประชา + อภิบาล = ประชาบาล (ผู้รักษาประชาชน)

ประชา + อากร = ประชากร (หมู่พลเมือง)

คงคา + อาลัย = คงคาลัย (แม่น้ำคงคา)

3. อ, อา + อี = อี, เอ เช่น

นร + อิศวร = นริศวร, นเรศวร (พระราชอา)

เทว + อินทร์ = เทวอินทร์ (จอมเทพ)

ราช + อินทร์ = ราชนินทร์, ราเชนทร์ (จอมพระราชอา)

มหา + อินทร์ = มหินทร์ (ผู้ยิ่งใหญ่)

มหา + อีสี = มหีสี (ชายาพระเจ้าแผ่นดิน)

มหา + อิทธิ = มหิทธิ (ความสำเร็จอันใหญ่)

4. อ, อา + อี = อี เช่น

อุตร + อีสาน = อุตริสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือด้านทิศอุดร)

สัตพ + อีติ = สัพพีติ (ความจำรูไรทั้งหมด)

5. อ, อา + อุ = อุ เช่น

มัตค + อุเทศก์ = มัตคอุเทศก์ (ผู้นำทาง, ผู้แสดง)

ภันท + อุปกรณ์ = ภันทอุปกรณ์ (อุปกรณ์คือสิ่งของ)

พุท + อุบาท = พุทอุบาท (การเกิดขึ้นของพระพุทเจ้า)

6. อ, อา + อุ = อุ เช่น

ราช + อุปโภค = ราชูปโภค (เครื่องใช้สอยของพระราชอา)

สาธารณ + อุปโภค = สาธารณูปโภค (เครื่องใช้สอยทั่วไป)

7. อ, อา + อุ = โอ เช่น

นย + อุบาย = นโยบาย (วิธีดำเนินการ)

สุข + อุทย = สุขุโทย (การขึ้นไปด้วยความสบาย)

8. อ + อุ = เอา เช่น
 มหา + อุพาร = มหาพาร, มโหพาร (ยิ่งใหญ่)
9. อ, อา + อุ - อู เช่น
 เอก + อุณ = เอกุณ (หย่อนหนึ่ง)
10. อ, อา + เอ = เอ เช่น
 อน + เอก = อเนก (ไม่ใช่หนึ่ง)
 บัจจ + เอกชน = บัจจเอกชน (คนหนึ่งเฉพาะ)
 อภิษิต + เอกราช = อภิษิตราช (พระราชพระองค์หนึ่งผู้ได้อภิษกแล้ว)
11. อ, อา + ไอ = ไอ เช่น
 โภค + ไอศวรรย์ = โภคไอศวรรย์ (ความเป็นใหญ่ด้วยโภคะ)
 มหา + ไอศูรย์ = มหาไอศูรย์ (ความเป็นใหญ่มาก)
12. อ, อา + โอ = โอ เช่น
 วร + โอกาส = วโรกาส (โอกาสอันประเสริฐ)
 พุทธ + โอวาท = พุทธโอวาท (โอวาทของพระพุทธเจ้า)
 สุธ + โอทน = สุธโทธนะ (พระเจ้าสุทธโทธนะ)
 มหา + โอสถ = มหาโอสถ (ยาอันวิเศษ)
13. อ, อา + เอา = เอา เช่น
 ปิย + เอารส = ปิยาวรส (โอรสที่รัก)
 ราช + เอารส = ราชาวรส (โอรสของพระราช)
2. หมวดสระ อี อี้ มาข้างหน้าดังนี้
1. อี, อี้ + อี, อี้ = อี, อี้ หรือ เอ เช่น
 มุณี + อินทร์ = มุนินทร์ (จอมปราชญ์)
 กรี + อินทร์ = กรินทร์ (พญาช้าง)
 เทพี + อินทร์ = เทพินทร์ (จอมเทพี)
 ไพรี + อินทร์ = ไพรินทร์ (จอมข้าศึก, ผู้จองเวร, คนสำคัญ)
2. อี, อี้ + สระอื่นที่ไม่ใช่ อี, อี้ มีวิธีทำ 2 อย่างคือ
- ก. ลบ อี, อี้ แล้วสนธิกับสระหลัง เช่น
 คักติ + อานุกาพ = คักคานุกาพ (อานุกาพแห่งอำนาจ)

สิทธิ + อานุภาพ = สิทธยานุภาพ (อานุภาพแห่งความสำเร็จ)
 ฤทธิ + อานุภาพ = ฤทธยานุภาพ (อานุภาพแห่งความศักดิ์สิทธิ์)
 หัตถี + อาจารย์ = หัตถาจารย์ (อาจารย์ของช่าง)
 หัสดี + อาภรณ์ = หัสดาภรณ์ (เครื่องประดับของช่าง)

ข. เปลี่ยน นอ, อี เป็นพยัญชนะอักษระคือ ย แล้วสนธิกับสระหลัง เช่น

มติ + อธิบาย = มัตยาธิบาย (การอธิบายด้วยความรู้)
 อธิ + อาศัย = อัธยาศัย (อัธยาศัย)
 สันติ + อาร์กษ = สันตยาร์กษ (ผู้รักษาซึ่งความสงบ)
 กันติ + อารมณ = กันตยารมณ (อารมณแห่งความรัก)
 ปรติ + อุบัน = ปรตฺยฺบัน (เกิดขึ้นเฉพาะหน้า)
 นันทิ + อาภรณ์ = นันทยาภรณ์ (เครื่องประดับที่นำยินดี)
 อัคคี + อาคาร = อัคยาการ (เรือนไฟ)
 อัคคี + โอกาส = อัคโยภาส (แสงสว่างคือไฟ)
 สามัคคี + อาจารย์ = สมัคยาจารย์ (ความพร้อมเพรียงของอาจารย์)
 วัลลี + อาภรณ์ = วัลยาภรณ์ (เครื่องประดับด้วยดอกไม้)
 รัตติ + อาเนนท = รัตยานันท (ผู้ยินดีในกลางคืน)

ในกรณีที่เปลี่ยน อี, อี เป็นพยัญชนะอักษระคือ ย แล้ว ถ้ามีพยัญชนะข้างหน้า ย เป็น ฎ
 หรือ ต คือ ฎย หรือ ตย ให้แปลง ฎย หรือ ตย เป็น จุจ เช่น

ปฎิ + อมิตร = ปัจจามิตร (ศัตรู)
 ปฎิ + อุบัน = ปัจจุบัน (เกิดขึ้นเฉพาะหน้า)
 อติ + อันต = อัจจันต (ที่สุดเกินไป)
 ปฎิ + อันต = ปัจจันต (ที่สุดเฉพาะ)

3. หมวดสระ อุ, อู ที่มาข้างหน้า มีดังนี้

1. อุ, อู + อุ, อู = อู, อู เช่น

เหตุ + อุทัย = เหตุทัย (การเกิดขึ้นแห่งเหตุ)
 วิญญู + อุปการ = วิญญูปการ (อุปการะด้วยวิญญูชน)
 ครุ + อุปกรรม = ครูปกรรม (อุปกรรมของครู)
 ครุ + อุปถัมภ์ = ครูปถัมภ์ (ความช่วยเหลือจากครู)

สินธุ + อุปจาร = สินธุอุปจาร (เที่ยวไปใกล้แม่น้ำสินธุ)

2. อุ, ฤ + สระอื่นที่มีใช้สระ อุ หรือ ฤ ต้องเปลี่ยน อุ, ฤ เป็นพยัญชนะ อักษรระ ว แล้ว
สนธิกับสระหลัง เช่น

เหตุ + อเนกรรตถ = เหตุวานเนกรรตถ (เนื้อความมีใช้หนึ่ง)

จตุอังค = จัตวรงค์ (องค์ 4)

พหู + อาหาร = พหุอาหาร (อาหารมาก)

ธาตุ + อาการ = ธาตุวาการ (อาการแห่งธาตุ)

ธนู + อาคม = ธนูวาคม (ราศีธนู)

สำหรับพยัญชนะสนธิในภาษาไทยนั้น ไทยเราใช้พยัญชนะสนธิของบาลีและสันสกฤต
ส่วนมากเป็นอาคมพยัญชนะสนธิและนิยมแทรกพยัญชนะตัว ย ร เป็นส่วนใหญ่ ลงในระหว่างคำ
ที่เป็นสระกับสระ

แทรก ย เช่น

ปริ + โอสาน = ปริโยสาน (ในที่สุด)

รังสี + โภภาส = รังสีโยภาส (แสงสว่างแห่งรังสี)

รังสี + อากร = รังสียากร (แหล่งแห่งรังสี)

ไตร + อังค = ไตรยางค์ (ประกอบ 3 อย่าง)

แทรก ร เช่น

จตุ + อังค = จตุรงค์ (องค์ 4)

จตุ + อริยสัง = จตุราริยสัง (อริยสัง 4)

ปีต + อิศ = ปีตุเรศ (บิดา)

เยาว + อิศ = เยาวเรศ (ชายหนุ่มหญิงสาว)

ยุพ + อิศ = ยุพเรศ (ชายหนุ่มหญิงสาว) เป็นต้น

ส่วนนิคคหิตนั้น ไทยเราได้นำนิคคหิตสนธิของบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย
กล่าวคือนำคำที่เขาสนธิกันแล้วมาใช้ในภาษาไทย เช่น สังคม, สันดาน, สันฐาน, สังคีต, สังเขป,
สังเกต, สังขาร เป็นต้น

4. วิธีตัดทิต

ตัดทิต คือการย่อบท 2 บทเข้าด้วยกัน โดยวิธีเหลือบทแรกไว้ ลบบทหลังทิ้งไปแล้วนำปัจจัยที่มีค่าแปลหรือความหมายเหมือนกับบทหลังเข้าไปต่อท้ายคำแรก เช่น สามเณร แปลว่า เหล่ากอแห่งพระสมณะ ย่อมาจาก 2 บทว่า สมณสูส อปจฺจํ แปลว่าเหล่ากอแห่งพระสมณะ ศัพท์เดิมของสามเณรคือ สมณ ลง เณร ปัจจัยในโคตรตัดทิต ปัจจัยในตัดทิตนี้แปลว่า เหล่ากอ, ลูกหลาน มีความหมายตรงกับบทหลังคือ อปจฺจํ ซึ่งแปลว่า เหล่ากอ เหมือนกัน เณร ปัจจัยตัวนี้ เมื่อนำไปต่อท้ายคำ ต้องลบตัว ณ ทิ้งเสีย ถ้าพยัญชนะต้นของคำแรกเป็นเสียงสั้น ให้ทำเป็นเสียงยาว คำว่า สมณ จึงมีรูปเป็น สามเณร แจกด้วยวิภัตินิยาม เพศชาย เอกพจน์ มีรูปเป็น สามเณโร แปลว่า สามเณร

อนึ่ง ตัดทิต คือการนำปัจจัยเข้าไปต่อท้ายคำแรก ปัจจัยที่นำเข้าไปต่อท้ายคำแรก นั้น มีความหมายเหมือนกับคำหลังซึ่งคำหลังนี้ถูกลบทิ้งไปเมื่อทำเป็นบทตัดทิต เช่น นาวิก แปลว่า ผู้ข้ามด้วยเรือ ย่อมาจาก 2 บทว่า นาวาย ตรติ แปลว่า ย่อมข้ามด้วยเรือ ศัพท์เดิมของนาวิกคือนาวา ลง ติก ปัจจัยในทรตยาที่ตัดทิต ติก ปัจจัยนี้ มีค่าแปลเท่ากับบทหลังคือ ตรติ (ย่อมข้าม) ศัพท์นาวิก เมื่อนำไปแจกด้วยวิภัติที่ 1 เพศชาย เอกพจน์ มีรูปเป็น นาวิก แปลว่า ผู้ข้ามด้วยเรือ

กล่าวโดยสรุป ตัดทิตคือการนำปัจจัยเข้าไปต่อท้ายศัพท์ (ศัพท์ + ปัจจัยตัดทิต) เช่น สุข + อี = สุขี (มีความสุข)

ตัดทิตแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภทคือ

1. สามัญตัดทิต
2. ภาวตัดทิต
3. อพยยตัดทิต

1. **สามัญตัดทิต** คือตัดทิตที่ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ได้ทั่วไปทั้งนามนาม คุณนาม และกริยา แบ่งเป็น 13 ชนิดคือ

1.1 **โคตรตัดทิต** คือปัจจัยที่ใช้แทน โคตรศัพท์ หรือ อปจฺจํ ศัพท์ ที่แปลว่า เหล่ากอ, ลูกหลาน ตัดทิตนี้มีปัจจัย 8 ตัวคือ ณ ฌายน ฌาน ฌเอยย ฌิ ฌิก ฌว เณร ปัจจัยที่เนื่องด้วย ณ เวล่านำไปต่อท้ายศัพท์ ให้ลบตัว ณ ทิ้งเสีย ถ้าเสียงต้นของคำแรกเป็นเสียงสั้น ทำให้เป็นเสียงยาว ถ้าเป็นเสียงยาวอยู่แล้วหรือเป็นคำที่มีตัวสะกด ให้คงไว้ตามเดิม เช่น

โคตม + ณ = โคตม (เหล่ากอพระโคตม)

กจฺจ + ฌายน = กจฺจายน (เหล่ากอพระกัจจายนะ)

โมคฺคฺลฺลึ + ฌาน = โมคฺคฺลฺลฺยาน (เหล่ากอแห่งนางโมคคัลลีส)

ภคินี + ฌเนยฺย = ภคินียฺย (เหล่ากอแห่งพี่น้องหญิง)

วรุณ + ฌิ = วรุณิ (เหล่ากอแห่งพระวรุณ)

มคฺช + ฌิก = มคฺชิก (เหล่ากอแห่งแคว้นมคช)

ครุ + ฌว = คารว (เหล่ากอของครู)

สมณ + ฌเนร = สามเณร (เหล่ากอแห่งพระสมณะ)

1.2 **ตรตยาภิตัทธิต** มีปัจจัยตัวเดียวคือ ฌิก ปัจจัย ใช้แทนกริยาศัพท์ต่าง ๆ มีตรติ เป็นต้น ศัพท์ที่ใช้แทนอาจเป็นกริยาอาขยาต กริยาภิตกั คำนาม หรือ คุณนาม ในความหมายต่าง ๆ เช่น

นาวา + ฌิก = นาวิก (ผู้ข้ามด้วยเรือ)

ศาสน + ฌิก = ศาสนิก (ผู้รักษาศาสนา)

หิรณฺญ + ฌิก = เหรณฺญิก (ผู้รักษาเงิน)

เป็นต้น

1.3 **ราคาภิตัทธิต** มีปัจจัยตัวเดียวคือ ฌ ใช้แทนศัพท์ต่าง ๆ มี ราก ศัพท์ (ย้อม, เจ็บ) เป็นต้น ศัพท์ที่ใช้แทนเช่นเดียวกับตรตยาภิตัทธิต ปัจจัยตัวนี้ลงแล้วลบที่ฆะหรือพฤทธิสระของคำแรก เช่น

กสาว + ฌ = กสาว (ฝ้าย้อมด้วยน้ำฝาด)

มคฺช + ฌ = มคฺช (ผู้เป็นใหญ่ในแคว้นมคช)

เป็นต้น

1.4 **ชาติภิตัทธิต** มีปัจจัย 3 ตัวคือ อิม อีย กีย ใช้แทนศัพท์ต่าง ๆ มี ชาติ ศัพท์ (เกิดแล้ว) เป็นต้น ปัจจัย 3 ตัวนี้ลงแล้วคงไว้ตามเดิม เช่น

ปุร + อิม = ปุริม (ผู้เกิดก่อน)

โสภ + อีย = โสภิก (ผู้เกิดในความเศร้าโศก)

มท + กีย = มทกีย (ผู้เกิดในความเมา)

เป็นต้น

1.5 **สมุหัตัทธิต** มีปัจจัย 3 ตัวคือ กณฺ ฌ ตา ใช้แทน สมุห (หมู่, ประชุม) อย่างเดียว เช่น

มนุษย์ + กณ = มานุษก (หมู่แห่งมนุษย์)

มนุษย์ + ณ = มานุษย (หมู่แห่งมนุษย์)

ชน + ตา = ชนตา (หมู่แห่งมนุษย์)

เป็นต้น

1.6 **ฐานศัพท์** มีปัจจัย 2 ตัวคือ อีย เอยย ใช้แทนศัพท์ ฐาน (ที่ตั้ง) หรือ อรห (ที่ควร)

เช่น

ปุชน + อีย = ปุชนีย (ที่ตั้ง หรือ ควรแก่การบูชา)

ทกฺขิน + เอยย = ทกฺขิเณยฺย (ที่ตั้ง หรือ ควรแก่ของที่เขามอบให้)

ทสฺสน + อีย = ทสฺสนีย (ที่ตั้ง หรือ ควรแก่การเห็น)

อริปติ + เอยย = อริปเตยฺย (ที่ตั้งแห่งความเป็นใหญ่)

ปฺรชาธิปติ + เอยย = ปฺรชาธิปเตยฺย (ประชาธิปัตย์ - ที่ตั้งแห่งความเป็นใหญ่ใน

หมู่ชน)

เป็นต้น

1.7 **พหุศัพท์** มีปัจจัยตัวเดียวคือ อาลฺ ใช้แทนศัพท์ปกติ (ธรรมดา) และ พหฺล (มาก)

เช่น

สีต + อาลฺ = สีताल (มีความหนาวเป็นปกติ)

ทยา + อาลฺ = ทयाล (มีความเอ็นดูมาก)

เป็นต้น

1.8 **เสฏฐศัพท์** มีปัจจัย 5 ตัวคือ ตร ตม อีย อียิสฺส ก และ อิกฺฐฺ ใช้แทน เสฏฐ ศัพท์ที่ แปลว่า ประเสริฐ ปัจจัยเหล่านี้คือ ตร อีย และ อียิสฺส ก ใช้ลงท้ายคำคุณศัพท์ชั้นปกติ จัดเป็น ชั้นพิเศษ มีคำแปลว่า กว่า อยู่ด้วย ส่วน ตม และ อิกฺฐฺ ใช้ลงท้ายคำคุณนามชั้นปกติ จัดเป็นชั้นพิเศษ มีคำแปลว่า ที่สุด อยู่ด้วย เช่น

ปาป + ตร = ปาปตร (ชั่วกว่า)

ปณิต + ตม = ปณิตตม (ประณีตที่สุด)

ปาป + อีย = สุนฺทรีย (ดีกว่า)

ช + อิกฺฐฺ = เชฏฐ (เกิดก่อนที่สุด)

เป็นต้น

1.9 **คัทสัทดิทัทธิต** มีปัจจัย 9 ตัวคือ วี ส ลี อิก อี ร วนตุ มนตุ ณ ใช้แทน อตุติ แปลว่า มี เช่น

- เมธา + วี = เมธาวี (มีความรู้)
- สุเมธ + ส = สุเมธส (มีความรู้ดี)
- ยส + ลี = ยสลี (มียศ)
- ปุคคล + อิก = ปุคคลิก (มีบุคคล)
- สุข + อี = สุขี (มีความสุข)
- มธุ + ร = มธุร (มีน้ำหวาน)
- ปณญา + วนตุ = ปณญา (มีปัญญา)
- อมพ + วนตุ = อมพวา (มีมะม่วง)
- จนุท + มนตุ = จนุทมา หรือ จนุทมา แทรก อี (มีแสงสว่างคือมีความงาม)
- รม + ณ = ราม (มีความยินดี)
- มน + ณ = มาน (มีใจ - มีความอดทน)

เป็นต้น

1.10 **ปกติทัทธิต** มีปัจจัยตัวเดียวคือ มย ใช้แทน ปกติ แปลว่า สำเร็จ เช่น

- ทาน + มย = ทานมย (ทานมัย - สำเร็จด้วยทาน)
- ศีล + มย = ศีลมย (ศีลมัย - สำเร็จด้วยศีล)
- เอก + มย = เอกมย (เอกมัย - สำเร็จด้วยบุคคลหรือสิ่งของเดียว)

เป็นต้น

1.11 **ปุรณัตัทธิต** มีปัจจัย 5 ตัวคือ ดิย ฤ ม อี ใช้แทน ปุรณ แปลว่า เป็นที่เต็ม ปัจจัยในดัทธิตนี้นิยมลงท้ายปกติสังขยา (คำบอกจำนวนนับธรรมดา) กลายมาเป็นปุรณสังขยา หรือ ปุรณัตัทธิต เช่น

- ทวิ + ย = ทุติย, ทูติย (ที่สอง)
- ติ + ดิย = ตติย, ตติโย (ที่สาม)
- จตุ + ฤ = จตุฤ (ที่สี่)
- ปณจ + ม = ปณจม (ที่ห้า)   ฉ + ฐ - ฉฐ (ที่หก)
- เอก > ปฐ + ม = ปฐม (ที่หนึ่ง)
- ทสุ + ม = ทสม (ที่สิบ)

$$\text{จตุตถ} + \text{อี} = \text{จตุตถี (ที่สี่)}$$

$$\text{ปณฺจม} + \text{อี} = \text{ปณฺจมี (ที่ห้า)} \quad \text{ณฺฐฐ} + \text{อี} - \text{ณฺฐฐี (ที่หก)}$$

หมายเหตุ ดิย ใช้กับ ทวิ(2) และ ตี(3) เท่านั้น ถ ใช้กับจตุ (4) ฐ ใช้กับณ(6) ม ใช้กับสังขยาทุกตัว ยกเว้นที่กล่าวมาแล้ว ส่วน อี ใช้ลงท้ายปุรณสังขยาทั้งหมด

1.12 **สังขยัตถิต** มีปัจจัยตัวเดียวคือ ก ใช้ลงแทน ปริมาณ ศัพท์ แปลว่า หมวด, การกำหนด, การนับ เช่น

$$\text{ท} + \text{ก} = \text{ทก (หมวดสอง)}$$

$$\text{ติ} + \text{ก} = \text{ติก (หมวดสาม)}$$

$$\text{จตุ} + \text{ก} = \text{จตุก (หมวดสี่)}$$

$$\text{ปณฺจ} + \text{ก} = \text{ปณฺจก (หมวดห้า)}$$

เป็นต้น

1.13 **วิภาคัตถิต** มีปัจจัย 2 ตัวคือ ธา โส ใช้ลงแทน วิภาค ศัพท์ แปลว่า ส่วน, แจก, จำแนก และเป็นเครื่องหมายแทนวิภตติที่ 3 แปลว่า โดย เช่น

$$\text{เอก} + \text{ธา} = \text{เอกธา (โดยส่วนหนึ่ง)}$$

$$\text{ทวิ} + \text{ธา} = \text{ทวิธา (โดยส่วนสอง)}$$

$$\text{วิ} + \text{วิ} + \text{ธา} = \text{วิวิธา (มีของต่าง ๆ ใช้ว่า วิวิธ-พิพิธ)}$$

$$\text{อตฺถ} + \text{โส} = \text{อตฺถโส (โดยอรรถ, โดยเนื้อความ)}$$

$$\text{พยุณฺชน} + \text{โส} = \text{พยุณฺชนโส (โดยพยุณฺชนะ)}$$

เป็นต้น

2. ภาวัตถิต

ภาวัตถิต มีปัจจัย 6 ตัวคือ ตุต ญย ตุตน ตา ณ กณ ใช้แทน ภาว ศัพท์ในความหมายว่า ความมี, ความเป็น เช่น

$$\text{มนุสฺส} + \text{ตุต} = \text{มนุสฺสตุต (ความเป็นมนุษย์)}$$

$$\text{วาณิข} + \text{ญย} = \text{วาณิขย (พาณิชย์ - ความเป็นพ่อค้า)}$$

$$\text{กรุณา} + \text{ตุตน} = \text{กรุณตุตน (ความเป็นผู้มีกรุณา)}$$

$$\text{สหาย} + \text{ตา} = \text{สหายตา (ความเป็นสหาย)}$$

$$\text{มุกฺท} + \text{ตา} = \text{มุกฺทตา (ความเป็นคนอ่อนโยน)}$$

มุกิ + ตา = มุกิตา (ความเป็นผู้พลอยยินดี)

ครุ + ณ = คารว (ความเป็นครู)

มุกุ + ณ = มุกุทว (ความเป็นคนอ่อนโยน)

รมณีย + กณ = รามณียก (ความเป็นสถานที่อันบุคคลพึงยินดี)

เป็นต้น

3. อพยยัตถิต

อพยยัตถิต มีปัจจัย 2 ตัวคือ ถา ถ ใช้ลงหลังสรรพนามแทน ปการ ศัพท์ในความว่า ประการ ถา ใช้ลงหลัง ย (ใด) ต (นั้น) ส่วน ถ ลงหลัง กิ (อะไร) ปัจจัย 2 ตัวนี้ แจกด้วยวิภัตตินามไม่ได้ เช่น

ย + ถา = ยถา (ประการใด)

ต + ถา = ตถา (ประการนั้น)

กิ > ก + ถ = กถ (ประการไร)

ตำรากระจายนมูลปกรณ์ กล่าวว่า ปัจจัย 2 ตัวนี้แจกด้วยวิภัตตินามได้ เช่น โส ปกาโร ตถา (อันว่าประการนั้น) ต ปการ ตถา (ซึ่งประการนั้น) กสมิ ปกาเร กถ (ในประการไร)

คำตัทธิตในภาษาไทย

คำบาลีสันสกฤตที่สร้างขึ้นโดยวิธีตัทธิตนี้ ไทยเรานำมาใช้ในลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

1. นำรูปศัพท์ตัทธิตเดิมที่ยังไม่ได้แจกวิภัตติมาใช้ คงรูปเดิมไว้ บางที่เปลี่ยนเสียงให้เป็นเสียงในภาษาไทยและตามตัวสะกดในไทย เพราะเราไม่นิยมคำที่แจกวิภัตติ เราต้องการออกเสียงสะดวกและฟังไพเราะ โดยไม่คำนึงว่าคำนั้นเป็นตัทธิตอะไร ดังนี้

โคดม โมคคัลลานะ วารุณี มาลี มานพ คารวะ หรือ เคารพ สามเณร สถาปนิก อารามิก ปุณฺทริก ภณฑาคาริก เหรัญญิก อรัญญิก ศาสนิก ธรรมิก กาสาวะ ปุริม มัชฌิม โชติก มานุษย์ ปุชณีย์ ทศนีย์ สุนทรีย์ อธิปไตย ประชาธิปไตย เมธาวิ บุคลิก กรี จักรี โยธี ปราณี ปักษี ศิลป์ เศรษฐี พาลี ชาลี มานี ราศี ทาสี ภาคี ภาศี ภาศี สุชี สิงขร วิหุร บัญชร ภมร อัมพวา กุมภวา กิตติมา กันติมา จันติมา ราม มาน จาก ภาค เอกมัย อนามัย (น + อา + มย) ปฐม ทุตติย ตติย ปัญจม การุณย์ โภศีลล์ รัช พาณิชย์ โทมน์ส เป็นต้น

2. นำรูปศัพท์ตัทธิตไปสมาสกับคำอื่น ๆ เพื่อเป็นการสร้างคำใหม่ มีความหมายใหม่ เช่น พุทธศาสนิกชน รัชทายาท มานุษยวิทยา ปุชณียบุคคล มัชฌิมวัย เป็นต้น

III. บทสรุป

1. วิธีสร้างคำไทยมี 3 วิธี คือ วิธีซ้อนคำ ซ้ำคำ และประสมคำ
2. วิธีซ้อนคำ คือการนำคำสองคำมาซ้อนกันเข้าทางด้านเสียงและความหมาย
ทางด้านเสียง เช่น จริงจัง ชิงชัง มัวเมา งุ่มง่าม ฯลฯ
ทางด้านความหมาย เช่น หน้าตา ดูแล อบรม ซากศพ เป็นต้น
3. คำซ้อนสี่คำและหกคำก็มี เช่น คอขาดบาดตาย ก่อร่างสร้างตัว ไว้เนื้อเชื่อใจ อดตาหลับ
ขับตานอน เป็นต้น
4. วิธีซ้ำคำ หมายถึงการนำคำเดียวกันมาซ้อนกันเข้าโดยใช้ไม่ยมก (๑) แทนคำท้ายที่ซ้ำกับ
คำแรก เช่น เด็ก ๆ สูง ๆ
5. คำทุกชนิดสามารถนำมาซ้ำคำได้ เมื่อมีการซ้ำคำแล้ว มีความหมายไม่เจาะจงและเป็นพหู-
พจน์ เป็นพหูพจน์ เช่น เด็ก ๆ เล็ก ๆ แสดงความไม่เจาะจง เช่น มีเด็ก ๆ ในสนาม มี
เสื้อสีแดง ๆ ในร้านนี้ นอกจากนี้ คำซ้ำคำบุพบทใช้กับคำกริยาเป็นประโยคคำสั่ง เช่น
เขียนกลาง ๆ นั่งใน ๆ และคำซ้ำบางคำมีความหมายต่างจากคำเดิม เช่น คำนาม กล้วย ๆ
หมู ๆ (ง่ายสะดวก) พัน ๆ (ธรรมดา)
6. วิธีประสมคำ หมายถึงการนำคำสองคำมารวมกันโดยกำหนดคำแรกเป็นคำตัวตั้งที่สำคัญ คำ
ที่สองเป็นคำขยาย เกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่ เช่น รถไฟ, ไฟฟ้า น้ำปลา น้ำแข็ง
ผ้าไหม ไม้เท้า นักบิน คนใน คนนอก เบี้ยล่าง ฯลฯ
7. วิธีสร้างคำบาลีสันสกฤตมีอยู่ 4 วิธี คือ วิธีกิตก์ (กฤต) วิธีลงอุปสรรค วิธีสมาส (รวมถึง
สนธิ) และวิธีตัดทอน
8. วิธีกิตก์ คือการสร้างธาตุให้เป็นศัพท์โดยการนำปัจจัยกิตก์เข้าไปต่อท้ายธาตุ ทำให้ธาตุนั้น ๆ
กลายมาเป็นศัพท์ คือศัพท์นามและศัพท์กริยา ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยนามและปัจจัยกริยา
เช่น กร + ณ = การ (การทำ, ผู้ทำ) เป็นศัพท์นาม
คม + ต = คต (ไปแล้ว) เป็นศัพท์กริยา
เพราะฉะนั้นคำกิตก์มี 2 ชนิดคือ

1. คำนามกิตก์

2. คำกริยากิตก์

9. คำนามกิตก์ คือคำกิตก์ที่เป็นคำนาม หมายถึงการนำปัจจัยกิตก์ที่เป็นปัจจัยนามไปต่อท้ายธาตุ ธาตุตัวนั้นก็จะกลายเป็นศัพท์นาม เรียกว่า นามกิตก์ เช่น ลิขฺ+ณ=เลข (เลข-ผู้เขียน, การเขียน) จรุ+ณ=จารี (ผู้ประพटी, ความประพटी) เป็นต้น
10. ปัจจัยในนามกิตก์ มีดังนี้ กฺวิ ณี ฌวฺ ฑฺ รุ ษ ฌยฺ อ อิ ฌ ฑฺเว ติ ฑฺ ฌ นอกจากนั้น ยังมีปัจจัย นอกแบบอีก เช่น อินฺ ฑฺก รมฺม เป็นต้น
11. ปัจจัยในนามกิตก์ มีลักษณะพอจะกำหนดได้คือ ปัจจัยบางตัวลงท้ายธาตุแล้ว ลบตัวปัจจัย อาจจะลบทั้งหมด หรือลบบางส่วนก็ได้ ปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ กฺวิ ณี รุ ษ ฌยฺ อ ฌ เช่น ฌนฺ+ กฺวิ=ช (ผู้เกิด) สมาสกับ อนุ เป็น อนุช (ผู้เกิดภายหลัง-น้อง) ปัจจัยบางตัวเปลี่ยนรูป เป็นอย่างอื่น ได้แก่ ฌวฺ ปัจจัยเปลี่ยนรูปเป็น อก ฌวฺ ปัจจัย เปลี่ยนรูปเป็น อน ฌนฺ เช่น ฌ+ฌวฺ > อก=สาวก (ผู้ฟัง) ฌมฺ+ ฌวฺ > อน=คมน (การไป, ผู้ไป ฯลฯ) เป็นต้น ปัจจัย บางรูปคงไว้ตามรูปเดิม หรือมีการเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นโดยนำท้ายธาตุไปเปลี่ยนด้วย ปัจจัย ในลักษณะเช่นนี้มี ติ ฑฺ ปัจจัย เช่น ฌมฺ+ ติ=คติ (การไป, ผู้ไป) ฌมฺ+ ฑฺ=คต (ไปแล้ว) ฌกฺ+ ติ=ลหฺติ (การได้รับ) ฌกฺ+ ฑฺ=ลหฺต (รับแล้ว) เป็นต้น
12. ปัจจัยในกิตก์มีคำแปล เช่น กฺวิ ปัจจัยแปลว่า ผู้ ฌ ปัจจัยแปลว่า การ, ความ, ผู้ ฯลฯ ปัจจัยในนามกิตก์บอกชนิดคำได้ เช่น กฺวิ เป็นคุณศัพท์ ฌ ปัจจัยเป็นปัจจัยนาม เป็นต้น
13. คำกริยากิตก์ คือคำกิตก์ที่เป็นคำกริยา หมายถึงการนำปัจจัยกิตก์ที่เป็นชนิดปัจจัย กริยาไป ต่อท้ายธาตุ ธาตุนั้นจะกลายมาเป็นศัพท์กริยา ลักษณะนี้เรียกว่ากริยากิตก์ เช่น ฌมฺ+ ฑฺ=คต (ไปแล้ว) เป็นต้น
- ปัจจัยในกริยากิตก์มีดังนี้ อนุตฺ ฑฺวณฺฑฺ ฑฺววิ อนุยฺ ฑฺพ ฌมาน ฑฺ ฑฺนฺ ฑฺวา ฑฺวาน ปัจจัยแต่ละ ตัวมีลักษณะ เช่นเดียวกับปัจจัยนามกิตก์
14. ปัจจัยกริยากิตก์แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ
1. ปัจจัยที่แจกวิภคิตก์ได้ คือแจกวิภคิต์นามได้ คำนามแจกด้วยวิภคิต์อะไร คำกิตก์

ก็แจกด้วยวิภัติอันนั้น เช่น นโร เขตต์ คโต (อันว่าคน ไปแล้ว ยังนา) นรา วนํ คตา (อันว่าคนทั้งหลาย ไปแล้ว ยังป่า) เป็นต้น

2. บัจจัยที่แจกวิภัติไม่ได้ บัจจัยเหล่านี้คือ ตฺวา ตฺวาน ตฺนุ เป็นบัจจัยบอกอดีตกาล แปลว่า "แล้ว" บัจจัยดังกล่าวนำไปประกอบท้ายธาตุใช้ในประโยคได้ทันที เช่น กร+ตฺวา-กตฺวา (ทำแล้ว) ตั้งประโยคว่า ชโน กมฺมํ กตฺวา ธนํ ลภติ (อันว่าชน ทำแล้ว ซึ่งการงาน ย่อมได้ ซึ่งทรัพย์) เป็นต้น

15. วิธีลงอุปสรรค คือการสร้างคำแบบนำคำอุปสรรคไปเรียงไว้หน้าคำนามและกริยา ทำให้คำนามมีความหมายคล้ายคำคุณศัพท์ ทำให้คำกริยาที่มีความหมายคล้ายกริยาวิเศษณ์ เช่น ปริ+ญา=ปริญา (ความรู้รอบ) อนฺ+จฺรติ-อนฺจฺรติ (ยอมตามเที่ยวไป) เป็นต้น

16. อุปสรรคมี 20 คำ มีความหมายดังนี้

1. ความหมายดีขึ้น เช่น สฺ วิ อภิ อธิ อติ เป็นต้น

2. ความหมายตรงกันข้าม เช่น อา ปรา ปฏิ วิ นิสุ เป็นต้น

3. ความหมายต่าง ๆ กัน เช่น วิ อา อธิ อนฺ อุป ปริ เป็นต้น

17. คำอุปสรรค มีลักษณะรูปคำคล้ายกับคำกร่อนเสียงในภาษาไทย

18. วิธีสมาส คือการนำทั้งสองบทมารวมกันเข้าเป็นบทเดียว เช่น สุนฺหฺรํ วจนํ=สุนฺหฺรวจนํ (คำพูดดี ชื่อว่าสุนฺหฺรพจน์)

19. วิธีสร้างคำแบบสมาสในบาลีสันสกฤต มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกับการสร้างคำไทยแบบซ้อนคำและประสมคำในภาษาไทย เพราะมีการนำเอาคำสองคำมารวมกันเข้าเป็นคำเดียว เกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่ ต่างกันแต่คำขยาย ภาษาไทยเรียงคำขยายไว้ข้างหลัง เช่น อบรม น้ำปลา ภาษาบาลีสันสกฤต (แบบสมาส) นิยมเรียงคำขยายไว้หน้า เช่น สุนฺหฺรํ วจนํ=สุนฺหฺรวจนํ คำสมาสในที่นี้คือ สุนฺหฺรวจนํ คำขยายคือ สุนฺหฺร ขยาย วจนํ

20. สมาสมีวิธีการรวมคำอยู่ 2 ชนิดคือ ลุตตสมาสและอลุตตสมาส

ก. ลุตตสมาส คือสมาสที่ลบวิภัติของบทหน้า คงไว้แต่บทหลัง เช่น กุลฺสูสฺสํ ปุตุโตะ=กุลฺปุตุโตะ (บุตรแห่งสกุล ชื่อว่ากุลบุตร)

- ข. อลุตตสมาส คือสมาสที่ไม่ลบวิภัติของบหน้า บหน้ามีวิภัติอย่างไร เมื่อนำมารวมกัน เข้ากับบหลังคงไว้ตามเดิม เช่น บุพเพ สนฺนิวาโส=บุพเพสนฺนิวาโส (การอยู่ร่วมกัน ในปางก่อน ชื่อว่าบุพเพสนฺนิวาโส)
21. สมาสแบ่งออกเป็น 6 ชนิดคือ กัมมธารยสมาส ทิคุสมาส ตัปฺปริสสมาส ทวันทวสมาส อัပ္พยี้-
ภาวสมาส และพหุพพิหิสมาส
22. สมาสในภาษาไทยกับสมาสในบาลีสันสกฤต มีลักษณะต่างกันคือ สมาสไทยนำศัพท์ (ยังไม่แจก
วิภัติ) ของบาลีสันสกฤตสองศัพท์มารวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียว เช่น วีรชน กุลบุตร ส่วน
สมาสบาลีสันสกฤตเป็นการนำบท (ศัพท์ที่แจกวิภัติ) สองบทมารวมกันเข้าเป็นบทเดียว ดัง
ตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว
23. สนิธิ คือการเชื่อมเสียงท้ายของคำหน้ากับเสียงต้นของคำที่ตามมาให้ออกเสียงกลมกลืนกัน
สนธิไม่จัดเป็นการสร้างคำ จัดเป็นการเชื่อมหรือการกลมกลืนเสียง
24. สนิธิแบ่งออกเป็น 3 ชนิด (เรียกตามเสียงท้ายของคำหน้า)
1. สระสนธิ คือเสียงท้ายของคำหน้าเป็นสระเชื่อมกับเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็น
สระ เช่น ภกฺษ อาหาร=ภกฺษาหาร เป็นต้น
  2. พยัญชนะสนธิ คือเสียงท้ายของคำหน้าเป็นพยัญชนะเชื่อมกับเสียงต้นของคำที่
ตามมาเป็นสระหรือพยัญชนะก็ได้ เช่น ราชนฺ โอรส=ราโชรส (โอรสของพระราช) เป็น
ต้น
  3. นิคหิตสนธิ คือการเชื่อมเสียงท้ายของคำหน้าที่เป็นนิคหิตและเสียงต้นของคำที่ตาม
มาเป็นสระหรือพยัญชนะ เช่น อณฺณํ อณฺณํ=อณฺณณฺณํ (อาศัยกันและกัน) เป็นต้น
25. วิธิตฺถิต คือการย่อบทสองบทเข้าด้วยกันและให้คงบทแรกไว้ ลบบทหลังทิ้งไปแล้วนำปัจจัยที่
มีความหมายเท่ากับบทหลังนำเข้าไปต่อท้ายกับบทแรก ทำให้คำสั้นเข้า เช่น สมณฺสุตฺต อปฺปัจจํ=
สามเณโร (เหล่ากอแห่งพระสมณะ ชื่อว่าสามเณร) อนึ่ง คำนิยามสั้น ๆ ของศัพท์คือ การ
นำปัจจัยเข้าไปต่อท้ายศัพท์นาม (ศัพท์นาม-ปัจจัย-ศัพท์ตฺถิต) เช่น สุข+อิ=สุขี (มีความ
สุข)
26. ตฺถิตแบ่งออกเป็น 3 ชนิดใหญ่ ๆ คือ สามัญญตฺถิต ภาวตฺถิต และอัပ္พยตฺถิต แต่ละชนิด
ก็แบ่งออกเป็นชนิดย่อยอีกมากมาย

1. ภาษาไทยมีวิธีสร้างคำไทยก็อย่าง อะไรบ้าง ให้กล่าวแต่ละชนิดพอได้ความ ยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย
2. ภาษาบาลีสันสกฤตมีวิธีสร้างคำแบ่งออกเป็นก็อย่าง อะไรบ้าง ให้กล่าวแต่ละอย่างมาพอได้ความ ยกตัวอย่างประกอบแต่ละชนิด
3. ให้อธิบายคำต่อไปนี้ว่ามาจากวิธีสร้างคำอะไร เพราะเหตุใด
 อบรม คุณแล เจียมสงบ จริงจัง ชิงชัง
 น้ำตา น้ำแข็ง นักบิน คนนอก เบี้ยล่าง
4. วิธีสร้างคำไทยแบบซ้อนคำและแบบประสมคำมีลักษณะเหมือนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ให้อธิบายพร้อมทั้งตัวอย่าง
5. คำกิตติมีวิธีสร้างอย่างไร คำกิตติแบ่งออกเป็นกี่ชนิด อะไรบ้าง จงกล่าวแต่ละชนิด ยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย
6. ปัจจัยกิตติ มีลักษณะอย่างไรบ้าง อธิบายพอได้ความ คำกิตติต่อไปนี้ประกอบด้วย ธาตุและปัจจัยอะไร แผลว่าอะไร
 บงกช พุรหมจारी การก สุชีว นาฏย
 ชย จร คติ สมณ ลหุธิ คมน
7. อุปสรรค หมายถึงอะไร วิธีสร้างคำแบบอุปสรรคมีวิธีการอย่างไรบ้าง อธิบาย ยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย
8. ให้อธิบายหัวข้อต่อไปนี้พอได้ความ พร้อมกับตัวอย่าง
 อุปสรรค นิบาต ปัจจัย
9. คำสมาสในบาลีสันสกฤตมีวิธีสร้างคำอย่างไร วิธีการแบบสมาสมิลักษณะเป็นอย่างไร สมาสแบ่งออกเป็นกี่ชนิด อะไรบ้าง กล่าวแต่ละชนิดพอได้ความ ยกตัวอย่างแต่ละชนิดประกอบคำอธิบาย
10. สมาสบาลีสันสกฤตกับสมาสไทยเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร อธิบาย
11. คำต่อไปนี้เป็นคำสมาสอะไร อธิบายพอได้ความ

พุทธศาสน์ (ศาสนาของพระพุทธเจ้า) ปณฺจสีลานี (ศีลห้าทั้งหลาย)
พุทธรัตน (พุทธรัตนะ) วีรชน (วีรชน) มหากาไฟ (มหากาฬ)
ยถากมฺม (ยถากรรม) เทวมนุสฺโส (เทวดาและมนุษย์)

12. สนธิคืออะไร แบ่งเป็นกี่ชนิด อะไรบ้าง เหตุใดจึงเรียกชื่อเช่นนั้น

13. คำต่อไปนี้เป็นสนธิอะไร อธิบายตามหลักวิชาพอเข้าใจ

นรินฺท (พระราชา) เอกุบาย (อุบายหนึ่ง) นรติ (คือคน) ทุจฺจริตฺ (ทุจริต)
ปริณฺญา (ความรู้รอบ) อวิสิโร (ห้วง) นมสฺกานต (การน้อมไหว้)
มโนภาว (มโนภาพ) นิรภัย (นิรภัย) อุทาหรณ (อุทาหรณ์) สนฺตาน (สันดาน)
สมย (สมัย)

14. คำศัพท์ิต หมายความว่าอย่างไร มีวิธีสร้างคำอย่างไร มีประโยชน์ในภาษาบาลีสันสกฤตอย่างไรบ้าง อธิบายพอเข้าใจ

15. อธิบายคำต่อไปนี้ว่าเป็นคำบาลีสันสกฤตอะไร มีวิธีสร้างอย่างไรจึงได้คำเช่นนี้

มหาชน (มหาชน) นายโก (นายก) ทฺวิโช (ทวิช-ผู้เกิดสองครั้ง)
สติ (ความระลึกได้) มรณฺ (มรณะ) อุปฺทฺโต (อุปทูต) อติเทโว (อติเทพ)
นาวิก (นาวิก) เทรณฺนิโก (เทรณฺนิก) สามเณโร (สามเณร)
อธิปเตชฺโย (อธิปไตย) บุชนฺโย (ผู้ควรบูชา) ปฺรุโม (ปรุ้ม)